

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΑΡΤΖΩΚΗΣ

Ὁ Ἰγνάτιος Μαρτζώκης, καθηγητὴς τῆς ἰταλικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας, ἦλθε στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὴ Μπολόνια. Ἐκεῖ παντρεύτηκε μὲ μιὰ εὐγενικὰ ζακυνθινοπούλα, κόρη Μεσσαλά,—ἰταλικῆς καταγωγῆς καὶ αὐτὴ ἡ οἰκογένεια,—καὶ ἀπὸ τὸ γάμο τοῦτο γεννήθηκε ὁ Στέφανος. Τὴν ποιητικὴ φλέβα κληρονόμησε βέβαια ἀπ' τὸν πατέρα του. Γιατὶ καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψε ὁμορφους ἰταλικούς στίχους, καὶ δυὸ ἀκόμ' ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα παιδιά του, ὁ πολὺγλωσσος Μέμνονας (Ριζογρτάνος ἢ Ντάνος ὅπως τὸν ἔλεγαν στὴ Ζάκυνθο τὸ μικρὸ αὐτὸ Μετσοφάντη,) καὶ ὁ πολὺ πιὸ γνωστός στὴ φιλολογία μας Ἀντρέας. Φαίνεται ὅμως πῶς μοναχὰ ὁ μικρότερος, πιὸ ἐκλεκτὴ φύση, πιὸ εὐτυχισμένος ὀργανισμός, μπόρεσε νὰ πολλαπλασιάσῃ, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ τάλαντο τῆς πατρικῆς κληρονομιάς. Ὁ οἶστρος τοῦ Στέφανου Μαρτζώκη ξεφανερώθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτά του νεῖατα. Ὁ μικρὸς αὐτὸς ἰταλοζακυνθινός, ἓνα παιδί μελαχρινὸ μὲ σγουρὰ μαλλιά, μὲ πλατὺ μέτωπο καὶ μὲ μεγάλα, ἀστραφερὰ μάτια, ζωηρὸ καὶ εὐαίσθητο, ἔπαιξε γράφοντας ἰσά μαθητικά του τετράδια τραγούδια γιὰ «κοπελλούλες,» καὶ βγάζοντας, ἀπάνω σὲ μιὰ καρέκλα, πατριωτικούς λόγους γιὰ τὴν Κρήτη. Ἀληθινὸ σκολειὸ τοῦ στάθηκε τὸ σπῆτι του. Οὔτε μποροῦσε νάβρισκε καλλίτερο ἀπὸ ἄλλο, ὅπου δίδασκε ἓνας σοφὸς πατέρας, περιστοιχισμένος ἀπὸ διζοὺς καὶ φίλους τὸ ἴδιο σοφοῦς. Γιατὶ τὸν καιρὸ ἄλλο, τὸ μαρτζωκέικο σπῆτι ἦταν ἡ ζακυνθινὴ ἀκροατήρια. Ἐκεῖ μέσα, καὶ χωρὶς νάθελε κανένας, θὰ μάθαινε. Λένε γιὰ κάποια ὑπερέτρια τοῦ γέρω-Μαρτζώκη, πῶς, ἀφοῦ κάθησε στὸ σπῆτι του κάμποσα χρόνια, ἔφυγε γιὰ νὰ γίνῃ δασκάλα. Τὸ βέβαιο εἶνε, πῶς ὁ μικρὸς Στέφανος δὲν κοιμήθηκε καὶ πολὺ γιὰ νὰ μῆν' ἔμενε στὶς ὁμορφιὰς τῆς ἰταλικῆς πρῶτα-πρῶτα λογοτεχνίας, οὔτε δυσκολεύτηκε καθόλου ἀπὸ κανένα, νάκοιμηθῆσιν κωρίτατα τὴν κλίση του. Ἀπεναντίας ὅλοι καὶ ὅλα τὸν βοηθοῦσαν καὶ τὸν ἐπρωχῶν. Ἀνάμεσα στοὺς πολὺτιμους αὐτοὺς βοηθοὺς, πρέπει νὰ λογαριασθῆ καὶ ἡ ζακυνθινὴ φύση ἡ ποιητικώτατη, καὶ ἡ ζακυνθινὴ κοινωνία μὲ τὴν ἀληθινὰ φιλόμουση περιουκλωσιά. Μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἦταν μικρὴ καλοτυχία γι' αὐτὸν νὰ γεννηθῆ καὶ νάνασταθῆ στὴ μονάκριβη ἑλληνικὴ χώρα ποῦ ἔχει τὴ μικρὴ τῆς πλατεῖα ἀφιερωμένη ἔς ἓναν Ποιητὴ καὶ στολισμένη μὲ τ' ἀγαθὰ του, καὶ ποῦ οἱ μεγάλοι τῆς ἄντρας ὀνομάζονται Σολωμός, Φώσκολος, Κόλβος!

Ἄν ὁ Στέφανος Μαρτζώκης, ὁ Ἰταλὸς ἀπὸ πατέρα, δὲν ἔβαλε ποτὲ στὸ νοῦ του νὰ δοξασθῆ στὴν πατρίδα τοῦ Ντάντε, εἶνε γιὰ ποῦφτανε,—ὅπως θάρτανε σὲ κάθε φιλοδοξία,—ἡ πατρίδα τοῦ Σολωμοῦ. Ἔτσι ἀντὶς νὰ γείνη ἰταλὸς ποιητὴς, ὅπως ἐξαιρέτα θὰ μποροῦσε, προτίμησε νὰ μείνῃ ἑλληνας. Πολὺ λίγα πράγματα ἔγραψε στὴν πατρικὴ του γλώσσα, ποῦ οὔτε λογαριάζονται. Ὁργανο τοῦ ποιητικοῦ του φανερώματος, σχεδὸν ἀποκλειστικὸ, ἔκαμε τὴ μητρικὴ του. Τὴν ἤξερε ἀπὸ μικρὸς σὰ γνήσιο ζακυνθινόπουλο,—διάβολε! ποῖος θὰ ξεχώριζε ἓνα Μαρτζώκη ἀπ' ὁποιοδήποτε βέρο ζακυνθινὸ, Ἀμμώτη ἢ Ἀγιοπαντῆτη!—καὶ τὴν ἔμαθε ἴσπιν ἐντέλεια, μελετώντας τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια καὶ τοὺς δόκιμους ποιητὲς, προπάντων τοὺς Ἐρτανησιώτες. Ἄν ὑπάρχουν ἄνθρωποι μὲ διπλὴ

ψυχῇ, ἕνας ἀπ' αὐτοὺς εἶνε ὁ Στέφανος Μαρτζώκης. Κλεῖ μέσα του καὶ τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ρωμεϊκὴν. Δὲ θέλω νὰ πῶ μὲ τοῦτο πῶς ἀγαπᾷ τὸ ἴδιο τὴν Ἰταλία μὲ τὴν Ἑλλάδα. "Ὁχι, ψέμματα! "Ἐνας Ἰταλὸς γεννημένος ἀπὸ ζακυνθινά, μεγαλωμένος στὴν « ὑπερελληνικώτατη » Ζάκυνθο, ποῦ γράφει ἑλληνικὰ καὶ δοξάζεται στὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα ποῦ δὲν ἀπομακρύνθηκε ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά της, — γιὰτὶ ἄντρας πιά, ὁ Μαρτζώκης ἔφυγε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπὸ τότε ζῆ ἑξακολουθητικὰ ἴσθην Ἀθήνα, — δὲ μπορεῖ παρὰ τὴν Ἑλλάδα νάγαπᾷ λιγὰκι περισσότερο... Ἡ ἀληθινὴ του Πατρίδα εἶνε αὐτὴ. Θέλω ὁμως νὰ πῶ, πῶς αὐτὸ τὸ μοῖρασμα, τὸ κρᾶμα καλλίτερα, τῆς ψυχῆς του, εἶχε σημαντικὴ ἐπίδραση στὸ ἔργο του. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ ποίησίν του εἶνε ἰταλοελληνικὴ. Κι οἱ δυὸ φυλές, ὅπως καὶ οἱ δυὸ γλώσσες ἔχουν βέβαια πολλὰ κοινὰ γνωρίσματα. Γι' αὐτὸ οἱ κλασσικοὶ νὰ ποῦμε Ἰταλοί, οἱ πρῶτοι δασκάλοι τοῦ Μαρτζώκη, δὲ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Μαρτζώκης ὁμως διαφέρει περισσότερο ἀπὸ κάθε σύγχρονο ρωμιὸ ποιητῆ. Ἀκόμα καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Ἐφτανσιῶτες.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα εἶνε ἡ γλῶσσα. Ἄν ἐξετάσουμε τὴ γλῶσσα τοῦ Μαρτζώκη, θὰ ἰδοῦμε πῶς ἀγαπᾷ τοὺς ἰταλικοὺς σχηματισμοὺς καὶ ἀκόμα πῶς ἴσθην λέξιλόγιό της δὲν εἶνε τόσο πλούσια. Τὸ περίεργο εἶνε πῶς δὲν ξετυλίχτηκε σχεδὸν καθόλου. Ἄν πάρουμε τὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ (πάντα στὴ δημοτικὴ ἐννοοῦμε) καὶ τὰ τελευταῖα, θὰ ἰδοῦμε σπουδαία ὑπεροχὴ καὶ θάναγγορίσουμε μεγάλη γλωσσοπλαστικὴ ἐργασία. Ὁ Μαρτζώκης ἀπεναντίας ὅπως ἄρχισε νὰ γράφῃ, ἔτσι καὶ ἑξακολουθεῖ ὡς σήμερα. Ἐξ ἀρχῆς, θάλεγε κανένας, ἐμόρφωσε τὴ γλῶσσα ποῦ τοῦ χρειάζονταν. Τοῦ λείπει, νὰ ποῦμε, ἡ φυσικὴ καὶ ἐπίκτητη ἐκείνη « ἑλληνομάθεια, » ποῦ θὰ τὴν εἶχεν ἕνας γνήσιος, ὀλάκαιρος Ἕλληνας. Κ' ἐκεῖνο ποῦ ἔχαμεν ἑξαφνα ὁ Γρυπάρης μὲ τὸ ἔργο του, ὁ Μαρτζώκης δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ. Δὲν ἐπλούτισε, δὲν ἐπροχώρησε, δὲν προόδεψε τὴν ποιητικὴν μας γλῶσσα. Περιορίστηκε σχεδὸν στὰ μεταχειρισμένα καὶ ἰσθὲν — γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τώρα καὶ τὸν Ρεμὺ ντὲ Γαουρμόν, — μὲ τὴ διαφορὰ πῶς ἤξερε νὰ τὰ διαλέξῃ καὶ νὰ κρατήσῃ ὅσα ταίριαζαν στὴν τέχνη του. "Ὁχι γλωσσοπλάστης λοιπὸν ὁ Μαρτζώκης, ἀλλὰ, στὸ κεφάλαιο τῆς γλώσσας, ἀπλὸς διαλεκτὴς καὶ διακοσμητὴς. Καὶ κάποτε μάλιστα, ὅχι μ' αἰσθημα ἢ μὲ γούστο καθαυτὸ ρωμεῖκο. Ὑπάρχουν στὸ ἔργο του γλωσσικοὶ τρόποι, συντακτικὰ σχήματα, φρασσεολογίες ποῦ δὲν ἱκανοποιοῦν τέλεια τὸ Ρωμιό. Κι αὐτὴ τὴν ἔλλειψη — ἂν εἶνε κηῶλα τέτοια, — τὴν ἀποδίδω στὸ ἰταλικὸ στοιχεῖο τῆς ψυχῆς του, ποῦ δὲν ἄφισε ποτὲ τὸ ἄλλο ἐλευθερο καὶ ἀνεπηρέαστο νάφοσιωθῆ στὸν ἑλληνισμό του. Κ' ἔχω ἀκόμα τὴν ιδέα, πῶς τὴν ἴδια ἔλλειψη θὰ παρατηροῦσε καὶ ἕνας ἰταλὸς κριτικὸς, ἂν ὁ Μαρτζώκης ἔγραφε ἰταλικά, μολονότι θὰ εἶχε στὰ χέρια του ἕνα ὄργανο τελειότερο. Ἐπειτα εἶνε ἡ στιχουργία. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ στιχουργία τοῦ Μαρτζώκη εἶνε ὄλως διόλου ἰταλική. Μ' αὐτὸ δὲν εἶνε πιά ἔλλειψη, εἶνε προτέρημα τῆς ὥραίας του ποίησης. Μοῦ φαίνεται πῶς ἀπὸ ρυθμικὴ ἔποψη, οἱ δυὸ γλώσσες εἶνε οἱ ἴδιες καὶ πῶς ὁ ρωμεῖκος στίχος, ποῦ μορφώνεται ὀλοένα, τείνει νὰ φτάσῃ τὸν περισσότερο ἰταλικό. Ἔτσι ὁ στίχος τοῦ Μαρτζώκη μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὅλον πολὺ προδευμένος ρωμεῖκος, ποῦ θὰ εἶνε πάντα ἕνα καλὸ πρότυπο γιὰ μίμησιν. Ἐννοοῦμε στὰ μέτρα, στοὺς ρυθμοὺς, στὶς τοιμές, στὶς συνίησεις. Τὸ ἴδιο θὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴ φόρμα γενικά. Ὁ ἰταλὸς Μαρτζώκης εἶχε τέλεια, θαυμάσια πρότυπα, ποῦ σὺ ρωμιὸς προσπάθησε καὶ κατόρθωσε

νά τὰ μιμηθῆ. Ἀπὸ τὰ σονέττα ὡς τοὺς ἐλεύθερους στίχους, εἶνε ὁ τεχνίτης ποῦ θὰ τοῦ δύναντο τὸ χέρι οἱ μεγαλήτεροι. Ἡ φόρμα αὐτή, στήν ποίησιν, καταπᾶ θὰ εἶνε κι ἡ οὐσία, κι ἡ ψυχὴ. Εἶνε τόσο δεμένα καὶ τὰ δυό, ὥστε δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ ξεχωρίσῃ. Ἔτσι, ἐκεῖνο τὸ λιτό, τὸ ἀπλό, τὸ αὐστηρό, τὸ καλλιγράμμο, τὸ κλασσικὸ νὰ ποῦμε, ποῦ βλέπουμε στὰ ποιήματα τοῦ Μαρτζώκη—τουλάχιστο στὰ καλλίτερα, στὰ χαρακτηριστικώτερα,—τί ἄλλο εἶνε παρὰ ὁ τρόπος ποῦ βλέπει κι ἀντιλαμβάνεται τὴ ζωὴ; Μὰ ὁ κλασικισμὸς αὐτὸς τοῦ Μαρτζώκη εἶνε τάχα ὅλος ἰταλικὸς; Μιμείται κ' ἐδῶ τοὺς Ἰταλοὺς ποῦ μιμηθήκαν τοὺς ἀρχαίους μας; Εἶνε ἡ ἰταλικὴ καταγωγή του ποῦ ἐπικρατεῖ ἀθέλητα, ἢ ἡ ἐλληνικὴ του γέννησι καὶ ζωὴ; Κι εἶνε τώρα πᾶ ὁ ποιητὴς ὁ Ἕλληνας, ἢ ὁ Ἰταλὸς ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ μεταφράζῃ ρωμέϊκα τὸν ἑαυτοῦ;

Δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐγγυηθῆ. Δὲ θὰταν εὐκολο νὰ τὸ ἀποδείξῃ, ὅπως ἔνα μαθητικὸ θεῶρημα. Μοῦ φαίνεται ὁμως πῶς τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς ποίησης, ἀχώριστῃ ἀπὸ τὴ φόρμα, δὲ μπορεί νὰ μὴ τὴν κινήῃ κι ἡ ρωμέϊκη ψυχὴ ποῦ ἔχει μέσα του ὁ ποιητὴς. Ποτὲ δὲ θάλεγα τὸν Μαρτζώκη μεταφραστὴ τῆς ἰταλικῆς του ψυχῆς! Κι ἀπὸ τῆς μητέρας του τὸ αἷμα, κι ἀπὸ τὴ ζωὴ του στήν Ἑλλάδα, κι ἀπὸ τὴν ἀνατροφή του ἀκόμα, κατέχει τὸν Ἕλληνισμό, ποῦ μπορεί νὰ δημιουργῆ μονάχος του καὶ ξέρει νὰ παίρνῃ ἀπὸ τὸν Ἰταλισμὸ ὅ,τι τοῦ ταυριάζει κι ὅ,τι μπορεί εὐκολώτερα νὰ φορομοιώσῃ. Τὰ φαινόμενα μπορεί νὰ πατοῦν κατὰ βάθος ὁμως ὁ Μαρτζώκης μοῦ φαίνεται περισσότερο Ρωμηὸς ποιητὴς. Ὅσο θὰ προχωροῦν κι οἱ ἄλλοι, τόσο περισσότερο θὰ τοῦ μοιάζον. Κι αὐτὸ σημαίνει πῶς ἔξ αιτίας τῆς καταγωγῆς του εἶνε πῶς τέλειος τεχνίτης, πῶς προδευμένος. Δὲ μιλοῦμε τώρα γιὰ τίς « ἰδέες. » Ὁ Μαρτζώκης στήν ποιησὶν του εἶνε τραχὺς, ἄγριος, ἀπαισιόδοξος, πολεμιστὴς, ἀπαρνητὴς, βλάστημος καμμιά φορά καὶ, πότε-πότε, ἀλλόκοτα τρυφερὸς κι αἰσθηματικὸς. Μ' αὐτὸ εἶνε ζήτημα ἀτομικῆς ἰδιοσυγγρασίας. Λένε πῶς τὸν ἔχει πολὺ ἐπηρεασμένο ὁ Λεοπάρδης. Μπορεῖ. Ἡ Ἰταλία ὁμως κανχίεται γιὰ τὸσους ἄλλους ποιητῆς! Δὲν ἐπηρεάζεται κανένας παρ' ἀπὸ κείνο ποῦ ἔχει μαζί του ψυχικὴ συγγένεια. Ἐπειτα ὁ Μαρτζώκης δὲ μοιάζει μόνο τοῦ Λεοπάρδη. Μοιάζει καὶ τοῦ Στεζέττη καὶ προπάντων τοῦ μεγάλου Καρντούτσι. Μὰ εἶνε πάντα ὁ Μαρτζώκης: Θυμωμένος γιὰ τὰ κακὰ καὶ τὰ δίκαια τοῦ κόσμου, φοβερίζοντας νὰ μολύσῃ τοὺς κερανοὺς του ἀπὸ τὸν Ὀλυμπὸ τοῦ ἔς ὅλην τὴ γῆ, γαληνεύοντας ἔξασφα γιὰ νὰ θαυμάσῃ μὴ φυσικὴ ὀφραιότητα καὶ δαζρῶζοντας γιὰ νὰ ὀρκισθῆ ἀγάθην αἰώνια ἔς ἕνα κ ο ρ ἄ σ ι. Συχνὰ διηγίεται καμμιά θλιβερὴ καὶ τρομερὴ ἱστορία. Κ' ἐκεῖ-μέσα εἶνε πάλι ὀλάκαιρος. Γιατί ὅλα βρίζειει ἀφορμὴ νὰ τὰ πῆ καὶ νὰ τὰ δεῖξῃ: καὶ θυμὸ, κι ἀπελπισί, καὶ φυσιολατρεία, καὶ τρυφερότητα. Πολύτροπα, πολυσύνθετα κι ὁμορφα κομμάτια, ἀλήθεια, οἱ περιφημῆς **Μ π α λ ἄ ν τ ε ς** του. Προτιμῶ ὁμως τ' ἀκόμη πῶς περιφῆμα **Σ ο ν ἔ τ τ α** του.

Μιά φορά κ' ἔναν καιρὸ ὁ Ροΐδης ἔδωσε ποιητικὸ δῖπλωμα στὸν Ἀχιλλέα Παράσχο μόνο καὶ μόνο γιατί δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ ποιητὴς. Ἡ ἀποκλειστικὴ, ἢ φανατικὴ αὐτὴ προσήλωσι στήν Τέχνη εἶχε συγκαλῆσει τὸν ζριτιζό, μ' ὅλα τὰ σπουδαῖα ψεγάδια ποῦ ἐφρισκε στὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παράσχου. Κι ὁ Στέφανος Μαρτζώκης εἶνε τὸ ἴδιο ἀποκλειστικὰ καὶ φανατικὰ ἀμερωμένος. Τίποτ' ἄλλο δὲν ἔχαμε στὴ ζωὴ του ἀπὸ στίχους. Γι' αὐτοὺς παραμέλησε ἀκόμα καὶ τὸ βιοπορισμὸ. Καὶ τίς ὥρες ποῦ τοῦ ἄφινε λεύθερες ἢ μεγάλη ἐμπνευσι, ἐκεῖνη ποῦ ἀπομονώνει ὀλότελα τὸν

ποιητή, τις ἀφιέρωνε στους νέους, πού τους μάζευε γύρω του και τους έδίδασκε. Και μονάχα ή ποιητική αυτή ζωή θάβγτανε να ξεχωρίση τó Μαρτζώκη και άν άκόμα τó έργο του ήταν μετριώτερο. Μά και τó έργο του είνε έξοχο. Στο μικρό αυτό Σημείωμα δέ μπορώ να τó δείξω περισσότερο, νομίζω όμως πώς οι λίγες αυτές γραμμές δέν παραλλάζουν τή φυσιογνωμία πού προσπάθησα να σχεδιάσω, χωρίς φωτοσζίαση και χωρίς λεπτομέρειες. Ένας άλλος, πού θάγε περισσότερο τόπο και καιρό, θά μπορούσε τώρα να τά προσθέση κι αυτά για να δείξη τó σχέδιο καλλίτερα. Έτσι μου φαίνεται πώς ό Στέφανος Μαρτζώκης είνε αυτός. Η θέση του 'στη φιλολογία μας είνε πραγματικά ζηλευτή. Άπ' όλους τους νέους άναγνωρίζεται σήμερα για δάσκαλος κι ίσως δέν υπάρχει ποιητής πού να μίν προσέχη τήν ποίηση τού Μαρτζώκη σε πολλά ή σε κάποια σημεία. Προχτές πού γιόρτασε τή φιλολογική του Εικοσιπενταετηρίδα, έλαβ' άφορμή να 'πώ, πώς αυτός συμπληρώνει τó τετράγωνο τού Πήγασου στό ζακυθινό στερέωμα, μαζί με τó Σολωμό, τó Φόσζολο και τόν Κάλβο. Κι έπρόσθεσα, πώς ένας ποιητής πού έχει θέση ανάμεσα στους μεγάλους ζακυθινούς, δέ μπορεί παρά να'χη πρώτη κι άνάμεσα στους ροιμηούς γενικά.

ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ